

KESEB NAHİYESİNİN TOPLUMSAL YAPISI VE FRANSTZ MANDA İDARESİNCE ANTAKYA'DAN KOPARILMASI

Yaşar DEMİR

InstitutPrivé Buhara de France, dr.yasardemir@gmail.com

Özet

Antakya birçok medeniyete ev sahibi yapmış bir şehirdir. İslamiyet'in ilk devirlerinden itibaren Müslümanlığıtanımış, ancak Hristiyanlarca da kutsal sayılan bir yer olmuştur. Dini önemiyanısırajeo stratejik olarak da dikkati çekmiş ve AvrupalılarOrtadoğu'da var olmak için burayı hep ele geçirmeyi planlamışlardır. Nitekim Haçlılar bunda başarılı da oldular. Ancak daha sonra tekrar Müslümanlarburayı ele geçirdiler. Osmanlı Devleti bölgenin en son hakimiolmuştur. Antakya'da Tanzimat ile birlikte Hristiyanlar ekonomik ve sosyal yöndenvarlıklarınıarttırmışlardır. Sonuçta İslamhakimiyeti Birinci DünyaSavaşı'na kadar devam etmiştir. 1918'den itibaren işgal edilen Antakya'da Fransızmandası kurulmuş ve yeniden Hristiyan bir güç bölgede boy göstermiştir. Ermeniler en yoğun bulunan millet olarak öne çıkmıştır. Manda yönetimi Antakya'nın önemli bir beldesi olan Kesebkasabasına 1921 Ankara Anlaşması'ndan sonra daha fazla Ermeni yerleştirmiştir. BöyleceKeseb Ermeni beldesi haline getirilmiştir. Bu güce dayanan Ermeniler Manda idaresinin haklarındakiayrımcıtutumlarına güvenerek Otonom İskenderun Sancakıdaresi'nden ayrılıp Nusayriilerin yoğun olduğu Lazkiye'ye bağlanmak istemişlerdir. Fransız Manda'sı bu talebi kabul etmiş ve sonuçta uzunyıllar Antakya'ya bağlıbulunan Keseb, Lazkiye'ye bağlanmıştır.

Anahtar kelimeler: İskenderun Sancağı; Fransız mandası; Antakya; Ortadoğu;Keseb kasabası.

THE SOCIAL STRUCTURE OF THE TOWN JESEN AND ITS SEVERANCE FROM ANTAKYA BY THE FRENCH MANDATE ADMINISTRATION

Summary

Antakya is a city that has been a home to many civilizations. The region has come to know Islam since its first ages but has been considered sacred by the Christians as well. Apart from its religious importance, the city has been at the focus geostrategically and Europeans have always devised plans to seize this region to establish their presence in the Middle East. Indeed, Crusaders were successful in doing so. However, later in time Muslims recaptured the region. Ottoman State was the last ruler of the region. With the Tanzimat, Christians increased their presence in the area. Eventually, the rule of Islam continued until World War I. A French Mandate was established in Antakya when it was occupied in 1918 and a Christian power arose in the region. Armenians gained prominence as the majority of the population. Mandate administration populated Keseb, an important town of Antakya, with more Armenians after the 1921 Ankara Treaty. Thus, Keseb became an Armenian town. Drawing strength from this and relying on the discriminating approach of the Mandate administration towards them, Armenians wanted to leave the administration of Autonomous AlexandrettaSanjak and join Latakia in an annexation where Nusayris were present in great numbers. French Mandate granted this request and therefore, Keseb, which was a part of Antakya for thousands of years, joined Latakia.

Keywords: Alexandretta Sanjak, French Mandate, Antioch, Middle East, Town of Keseb

Giriş

Keseb nahiyesi tarih boyunca Antakya'nın bir parçası olmuştur. Antakya, Hz. Peygamber Efendimizin vefatından dörtyıl sonra Hz. Ubeyde b. Cerrah tarafından fethedilerek bir İslam beldesi haline getirilmiştir. Hülafa-i Râşidîn (Dört Halife, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali) devrinden sonra Emeviler, akabinde 750 yılından itibaren de Abbasi Halifeliğinceşehir idare edilmiştir. Yaklaşık150yıl sonra ilk MüslümanTürk devletlerinden olan Tulunoğulları 905 yılında Antakya'ya gelmiş ve Türkmenlerin gelişine kadar hüküm sürmüşlerdir. İhşitlerle Hamdanilerin bölgedeki mücadeleleri otorite boşluğudoğurmuş ve ŞiiFatımiler bundan yararlanarak hâkimiyet kurmuşlardır. Ancak bu uzun sürmemişSelçukluların tarih sahnesine çıkışıyla Antakya'da Türkmenvarlığı belirmeye başlamıştır. Neticede Sultan Alparslan 1071'de Halep'i alarak bölgedeki Fatimi hâkimiyetini sona erdirmiş ve Selçuklu egemenliğini kurmuştur. Ancak kesin olarak Türkmenhâkimiyeti Sultan Melikşah tarafından tesis edilmiştir. Bu durum Haçlıların 1096'da bölgeye gelişlerine kadar sürmüştür (Umar, 2004: 7-8).

Antakya şehri, XII-XIII. AsırlararasındaHaçlılarca yönetilse de, Memluk SultanıBaybars'ın3 Ekim 1260'daHaçlılarakarşıyaptığıAynCalutsavaşını kazanmasıyla Antakya ve civarındaki Haçlı egemenliği zayıflamıştır. Akabinde Moğol tehlikesini de bertaraf eden Baybars, 1268'de Antakya'yı fethetmiş ve şehir iki asır bir aradan sonra yeniden Müslümanların eline geçmiştir. (Demirkent, TDV Ansiklopedisi, 542). Uzunca bir müddet Memluk kontrolünde bulunan Antakya, Yavuz Sultan Selim'in tarafından 1516'da Osmanlı Devleti hâkimiyetine sokulmuştur.Memluklerdeki idari taksimataynen korunmuş ve Antakya, Halep vilayetinin en önemlisancağı olarak kabul edilmiştir (Sahillioğlu, 2000: 251).

Nüfus olarak 1570 sayımına göre 1.196 hane, 387 mücerreddenoluşmaktaydı ve merkezde Hristiyan bulunmamaktaydı. Netice itibariyle Antakya kesif bir biçimde Müslüman bir şehir olarak varlığını devam ettirmiştir.

Yerleşim birimlerinin idari şekillenmesinin 1550'li yıllarda tam anlamıyla teşekkül ettiğini belirtmek mümkündür. Eldeki verilere göre Antakya Sancağı şu şekilde bir idari taksimata tâbi tutulmuştur (Gündüz, 2009: 49).

Nefs-i Antakya

Antakya Nahiyesi

Altınözü Nahiyesi

Kuseyr Nahiyesi

ŞuğurNahiyesi

Cebel-i Akra Nahiyesi

Süveyde Nahiyesi

Şehrin sosyal yapısınınXIX. yüzyıldadeğişmeyebaşladığını belirtmek mümkündür. Osmanlı Devleti'nin 1699'da Karlofça Anlaşması'ndan sonra gerileme

dönemine girmesiyle birlikte, Avrupa devletlerinin Doğu Hristiyanlarına ilgisi artmış ve bunun sonucunda Antakya şehrinin nüfus yapısında değişimler meydana gelmiştir. Zira Antakya Batılılarca Doğu'nun İncisi olarak tanımlanmış; ekonomik, sosyal ve dini değeri her zaman göz önünde bulundurulmuş bir şehirdi. Binaenaleyh şehirde Hristiyan nüfusun güçlenmesi çıkarları için elzemdi. Cevdet Paşa'nın verdiği bilgilere göre 1867'de Antakya'da 8.775 Müslüman, 1.129 gayri muslim ikamet etmekteydi (Sahillioğlu, 2000a).

Bu çalışmanın esas konusu; Antakya'nın bir parçası olan Keseb'in XX. yüzyıldaki sosyal durumu ve Birinci Dünya Savaşı'nın akabinde bölgede meydana gelen siyasi değişiklikler olacaktır. Zira geçmişle bugünkü sosyo ekonomik ve politik durumu mukayese edildiğinde çok farklı bir konumdadır. Keseb, Cebel-i Akra'ya bağlı, 1550 yılında 39 hane, 22 bekar, 1584'de 28 hane, 6 bekar ve 1 imamın bulunduğu bir köy idi. (Gündüz, 2009: 130). O devirde hiçbir gayri Müslim'in bulunmaması dikkat çekicidir. XIX. asrın sonlarına doğru ise yoğun olarak Ermeni nüfusunun bulunduğu bir belde haline gelmesi ilginç bir tarihi konu olarak karşımızdadır ve bu münasebetle mevcut duruma nelerin sebep olduğu hususunun incelenmesi, bölgenin tarihinin bilinmesi bakımından önem arz etmektedir.

Cebel-i Akra, Cebel-i Musa ve Keseb yörelerindeki Hristiyan varlığının temelini Ermenilerin oluşturduğu bir gerçektir. Batılı kaynaklarda Haçlıişgalinde Antakya ve civarında Ermenilerle yapılan işbirliklerinden söz edilmektedir. Yerel Hristiyanlar sayesinde haçlı prensliklerinin bir asırdan fazla bir süre varlıklarını devam ettirebildikleri anlaşılmaktadır. Sultan Baybars'ın Haçlıları tamamen bölgeden çıkarma girişiminden yerel halk olan Ermeniler de nasibini almış ve bu topluluk özelliklerdeğlik bölge olan Cebel-i Musa ve Keseb'e yerleşmek zorunda kalmışlardır (Poujulat, 1831: 2).

Yaklaşıkbeşasır sonra 1750'lerde Lübnancivarlarından çok sayıda Hristiyan ailenin ki aralarında Rum Ortodoks, Melkit ve Ermenilerin de bulunduğu kitlesel göçler yaşanmış ve bunlar da Cebel-i Musa'ya, Keseb'e yerleşmişlerdir. (Bazantay, 1935: 21-23). Bu ikinci dalga göç olarak tarihe geçmiştir. Böylece Keseb'in demografik yapısında Hristiyan bir güç oluşmuştur.

Osmanlı Devleti'nin en stratejik noktalarından biri olan ve Anadolu'nun Ortadoğu'ya açılankapısı konumundaki Antakya ve buraya bağlıyerleşim birimlerinin, Avrupalıların emperyalist politikalarının uygulama alanı olarak görüldüklerini belirtmek mümkündür. Bilindiği gibi Batılılar bunun için Hristiyanlığın temel olgusu olan misyon diye tabir edilen bir örgütlenmeyikullanmışlardır. Misyon'unamacına uygun faaliyet gösterenlere de misyoner denilmektedir. Hristiyanlıkta dini bir emir olan İsa'nın mesajının yayılması için çalışmışlardır. Bunu yaparken de emperyalist devletlerin himayesini istemişlerdir. Misyon-politika ilişkisinin en etkin bir biçimde bulunduğu yerlerden birisi de Antakya olmuştur. Mamafih, birçok Hristiyan grup bölgede faaliyet göstermiştir (Demir, 2012: 2.)

Tanzimat öncesinde Müslümanların yoğun olarak yaşadığı yer olan Keseb, emperyalist politikaların sonucunda Misyonerlerin etkin oldukları yerlerden biri haline gelmiştir. Akdeniz'e sınır olması, bölgenin iç kısımlarından daha güvenli bir yapıda bulunması gibi sebepler vesilesiyle Protestan ve Katolik dini grupların tercih ettiği yer olmuştur. Association Irish and Scotch Reformed Presbyterian ve General Secretary of Mission Board Antakya'da Haretü'l-Verd mahallesinde 1881'de bir merkez kurarak çalışmalarına başlamıştır. İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nce politik olarak korunmuşlardır. (A.D.N., seri Ambassade Constantinople, karton 85, belge no: 28). Kısa sürede diğer yerleşim birimlerinde dini faaliyetlerini geliştirerek Ermenilerin Katoliklikten Protestanlığa geçmelerini sağlamışlardır. Bu yerlerden biri de Ermenilerin yoğun olarak yaşadıkları Keseb'tir. Protestan nüfus artınca ABD destekli bir okul açılmıştır. Böylece Keseb'te Amerikan etkinliği güçlenmiştir. Öyle ki Amerikalılar bir kız okulu açarak bunu perçinlemişlerdir. Okulda Ermenilerin yoğunlukta olduğu dikkati çekmektedir. (Amb. Const., karton 85, belge no: 28).

Keseb'te önemli oranda faaliyet gösteren diğer bir grup da Katolik olan Fransiskanlar'dır. Fransiskan kayıtlarına göre XX. yüzyılın başlarında Keseb'te 5.000 Hristiyan bulunmaktaydı. Tabii ki bütün Katolik dini gruplar Fransa'nın himayesi altında faaliyet göstermekteydiler. (Jimenez, 1986: 95). Fransiskanlar'ın 1880'lerden itibaren bölgede oldukları bilinmektedir. Levanten olan Michel Deab'a ait bir yerin 1885'te 1.475 akçeye kiralanmak suretiyle faaliyete başladıkları belgede kayıtlıdır. (Amb. Const. karton 873, belge no: pièce A.G.) Stratejik öneme sahip olan ve Protestan misyonerlerinin etkilerinin iyice arttığı bir yerleşim birimi haline gelen Keseb'e Fransiskanlar da gelmişlerdir. Netice itibarıyla Keseb birden bire misyonerlerin yoğunlukta olduğu bir yer olmuş ve misyonerler için önemli bir faaliyet alanı haline dönüşmüştür.

Okulun yanında bir de kilise kuran Fransiskanlar Osmanlı idaresiyle anlaşmazlık içerisinde bulunmuşlardır. Halep Fransiskanları'nın başı Papaz Jacinthe Tanizza 1900 senesinde kilisenin vergiden muaf tutulmasını talep etmiş, ancak bu talep Halep vilayetince reddedilmiştir. Bunun üzerine de Fransiskanlar hamileri Fransa'ya başvurup taleplerinin karşılanmasında destek istemişlerdir. (Aynı karton, belge no: 20). Ancak dönemin şartları Fransa'nın bu meselede etkin bir rol üstlenmesini müsaade etmemiş ve Fransiskanlar yerel idareye boyun eğmek zorunda kalmışlardır.

Fransiskanlar 1909'da Keseb'te bir okul açmışlardır. Okulda 55 erkek, 60 kız çocuğu öğrenim görmektedir. Kız ve erkeklerin ayrı yerlerde ders gördükleri ve 8 öğretmenin hizmet verdiği Dışişleri Bakanlığı arşivinde bulunduğumuz belgede kayıtlıdır. (Aynı karton, belge no: 49). Ancak Adana'da 1909'da başlayan Ermeni olayları burada da etkisini göstermiş ve Müslümanlarla Ermeniler arasında çatışmalar çıkmıştır. Meydana gelen olaylarda okul zarar görmüş ve eğitime ara verilmiştir. Olayların yatışmasından sonra yeni bir okul için başvuruda bulunulmuş; 1913'de kilise, ibadethane ve okulun bir arada bulunduğu binanın açılması konusunda gerekli izin ferman aracılığıyla kendilerine verilmişti. (Aynı belge)

Keseb'te Katolik misyoner grupları arasında en aktif olanın Fransiskenler olduğu anlaşılmaktadır. Kilise izni alındıktan sonra bu sefer Latin cemaatinin resmi olarak tanınması yönünde çalışmalar başlatmışlar ve bunda da başarılı olmuşlardır (Amb. Const., karton 873, belge no: 101). Osmanlı Devleti'nin göstermiş olduğu Tüm bu iyi niyetin Fransiskenleri tatmin etmediği ortadadır. Öyle ki bütün müesseselerin tanınması talebinde bulunmuşlar ve buna ilaveten de vergi muafiyetini istemişlerdir. Keseb Fransiskenleri'nin XX. yüzyılda ortaya koydukları bu girişim Babıalî tarafından reddedilmiştir (Aynı karton, belge no: 8882/10). Fransa'nın da fazla bir etki gösterememesi sebebiyle taleplerin ileri bir aşamaya ulaşması mümkün olmamıştır.

Ermeni nüfusunun yoğunluğu dikkati çekmektedir. XIX. yüzyılın sonunda yaklaşık 5.000 Ermeni bulunmaktaydı. Türklerle meydana gelen çatışmalar sebebiyle Musa dağı ve Keseb, Ermeniler'insığınağı haline gelmiştir. Bu durum Fransa'nın Antakya'yı işgal etmesiyle birlikte artık bir nevi tescillenmiştir. Bir zamanlar zimmi statüsünde kabul edilen Ermeniler, Keseb'te Fransız idaresinin himayesinde bölgenin hâkim unsuru haline gelmişlerdir. Ermeni nüfusun manda döneminde arttığını belirtmek mümkündür. Türkiye ile imzalanan 30 Ekim 1921'deki Ankara Anlaşması'yla Anadolu'da işgal ettiği yerlerden çekilen Fransızlar, birlikte hareket ettikleri Ermenileri de beraberlerinde getirmişlerdir. Eldeki verilere göre; Fransızlarla birlikte İskenderun Sancağı'na 6.000 Ermeni gelmiştir. (Bazantay, 1935: 26). Bunlardan sayı tam olmamakla birlikte Keseb'yerleşenler olmuştur. Böylece Keseb'in demografik yapısı 1921'den itibaren Ermeniler lehine değiştirilmiştir.

Neticede Fransızlar ile Ermeniler arasında tarihte yaşanmış bir takım işbirliğine milliyetçiliğin zirveye çıktığı XX. yüzyılda yeniden atıfta bulunulmuştur. Bu girişim, son Fransız-Ermeni ittifakının temel paradigması haline gelmiştir. İşte Keseb'deki Ermeni varlığı bunun en net sonucu olmuştur. Manda yönetiminin Ermenilere yönelik kayırmacı bir politika sergilediği açıktır. Ermenilere yönelik yerleştirme faaliyetlerinde bulunmuş ve bu konuda yatırımlar yapmıştır. Fransız mandası girişimlerine Cemiyet-i Akvam da destek vermiş ve Ermenilerin sosyo ekonomik olarak durumlarının iyileşmesi sağlanmıştır. (Demir, 2007: 123).

Tüm olanca çalışmalara ve desteklere rağmen Keseb Ermenileri bunlardan tatmin olmamışlardır. Birazdan sunacağımız resmi belgeler bunun ispatıdır. Antakya'da Türklerin hâlâ etkin olmasından çekinen Keseb Ermenileri, Sancak Otonom Sancağı'ndan ayrılıp Lazkiye'ye bağlanma talebinde bulunmuşlardır.

Söz konusu talep esasen yaklaşık yarımasırılık bir sürede cereyan eden olayların sonucu oldu. 1877 Berlin Anlaşması'yla başlayan Ermenilere Osmanlı Devleti içerisinde muhtariyetlik verilmesi yönündeki uluslararası proje, içeride çatışmalara sebebiyet vermiş, 1896 Musa dağı olaylarıyla bölgede sulh içerisinde yaşayan Ermeniler silahlandırılmış ve birer isyancı durumuna düşmüş veya düşürülmüşlerdir. İsyan bastırmaya çalışan Babıalî'yediş müdahale gelmiş ve Musa dağı operasyonları durdurulmuş, 5.000 kadar Ermeni, Amerikan ve Fransız gemilerince Mısır'ın Port Said Limanı'na götürülmüşlerdir. Akabinde 1909 Adana

Yaşar DEMİR

olayları patlak vermiş ve Antakya'da Ermenilerle yeniden çatışmalar meydana gelmiştir. Yine Musa dağı ve Keseb Ermeniler'insığındıkları yer olmuş, bunun sonucunda bölgedeki Müslüman unsurlar ile gayri Müslimlerarasındayüzyıllara dayanan barış ve huzur ortamı bozulmuştur. Gücsüz duruma düşenMüslümanlarınöçü söz konusu olmuştur.

Fransızmandasıyla birlikte artık bölgenin eski sahipleri ve idarecileri olan Müslümanlar da mevcut de-facto durumu kabullenmişlerdir. Keseb kasabası Ermenilerin ağırlıktaolduğu bir yerleşim birimi haline gelmiştir. Mevcut durum da Ermenileri tatmin etmemişolmalı ki, Ermeni ileri gelenleri dilekçe göndermek suretiyle Lazkiye'ye bağlanmak istediklerini bildirmişlerdir. Neden Lazkiye sorusu önemlidir. Hem limanınbulunması, hem de SünniAraplar'dan ziyade Nusayriilerin demografik olarak yoğunlukta bulunduğu bir yer olmasının bu tercihte etkili olduğunu belirtmek mümkündür. Söz konusu mektup sebepler noktasında net bilgiler içermektedir.

Ermeni ileri gelenlerinin Beyrut'ta bulunan FransızMandasıYüksekKomiserliği'ne gönderdikleri mektubun tercümesini aşağıda sunulmaktadır:

Suriye ve Lübnan Devletleri YüksekKomiserliği'ne

Beyefendi,

Keseb nahiyesine bağlı 10 köyde toplam 4.000 kişiden oluşan bir toplum olarak yüksek katınıza sunduğumuz şu talebin kabul buyrulmasını istizan ediyoruz.

Keseb yöresi jeopolitik olarak değerli olmasına ve İskenderunSancağına bağlı bir yer olmamıza rağmen, ticaretimiz ve diğer işlerimizin neredeyse hepsi Alevilerle olmaktadır ve mamafih Lazkiye ticaretimizin merkezi durumundadır.

Üstelik toplumumuzun çoğu çiftçilikle ve hayvancılıkla uğraşmaktadır ve topraklarımızın çoğu da Alevilerin bölgesindedir. Hayvanlarımız uzunca bir zamandan beridir senenin 9 ayınınonlarınormanlarında geçirmektedir.

Gerçekte var olan bu durumdan dolayı 4.000 kişidenmürekkepKeseb toplumu istisnasız, çok büyük ekonomik sıkıntılardan kurtulmak için yerel idaremiziİskenderunSancağındanayrılmayı, Lazkiye'ye bağlanmayı arzuluyoruz.

Size en sadık halkın en içten samimi duygularını kabul buyurmanızı istirham ediyoruz.

Ermeni Katolik Cemaati lideri

Ermeni Protestan Cemaati Lideri

Keseb nahiyesi ileri gelenleri

Keseb Belediye Başkanı

20 Kasım 1932 (A.DN., seri Beyrouth, karton 1065, belge no:24196).

Bu talepten anlaşıldığıkadarıylaKeseb Ermenileri Lazkiye'ye bağlanmak için ekonomik sorunları ana gerekçe olarak önesürmüşlerdir. Türklere olan

bakışaçlarına, yaklaşımlarına hiçbir vurgu yapılmaması dikkat çekicidir. Ermeniler bu girişimi gizli yürütmüşlerdir. FransızYüksekKomiserliğiİskenderun Otonom Sancağı Delegatesi YüksekKomiserliğe 3 Aralık 1932'de yani Ermenilerin taleplerinden 2 hafta sonra mektup (Aynı karton, belgeno: 25.207 ve 5018/7) göndererek Ermenilerin ayrılma talebini *Le Bulletin d'Information Hebdomadaire*'in 47. sayısındaki haberden öğrendiğini belirtmiştir. Görüldüğüüzere Beyrut'ta bulunan Yüksek Komiserlik, Ermeni talepleri noktasındaİskenderunSancağı idaresini bilgilendirmemiştir. Sancak Delegatesi böylesine bir talepten şaşkın olduğunu, hiçbir surette Antakya ve civarında bu noktada bir haber duyulmadığını, göreve geldiği 1926 senesinden beri Antakya-Lazkiye yolunu iyileştirerek ticaretin artmasına destek sağladığını belirterek bir nevi Keseb'in ayrılmasını istemediğini belirtmiştir. Devamında Ermenilerin ekonomik nedenlerden ötürü böyle bir girişimde bulduklarını da adeta yalanlar nitelikte ifadeler yazmıştır. Delege; Fransız işgalinden en fazla yararlananların Ermeniler olduğunu, su dâhil önemli desteğin Keseb'e verildiğini üst makamlarına bildirmiştir. Fransız Mandası İskenderun Otonom Sancağı Delegatesi, Yüksek Komiserliğe gönderdiği mektupta bizzat Fransız işgali (occupationfrançaise) ifadesini kullanmıştır. Halbuki mandater devlet olarak Fransa ancak geçici bir süreliğine idari olarak yardımda bulunmak amacıyla Suriye'de bulunuyordu. Fransız yetkililerin hukuk içinde kalmadıklarının belgelere yansımış hali olarak durumu değerlendirmek mümkündür.

Devamında telefon hattınındevamlaçıkolmasına rağmen neden kendisine durumun haber verilmediği noktasında kırgınlığını ifade ederek, Kumandan Delattre'in bu talebin olumlu karşılanacağına ihtimal vermemesinden dolayı kendisine haber vermemiş olabileceğini de belirterek bu husustaki haleti ruhiyesiniyansıtmıştır.

Talep mektubunun iletilmesinden on gün sonra Keseb ileri gelenlerinden Stephan Miguidtchian ve Belediye Başkanı Boghos Cürükyan Lazkiye Fransız İdarecisi Kumandan Delattre ile görüşme talebinde bulunmuşlardır. Görüşmede istihbarat subayı Teğmen Gandouly de yer almış ve konuşmaları kaydetmiş, sonradan bunları rapor olarak hazırlamıştır (Aynı karton, belge no: 1643/15). Görüşme talebinin gerekçesi çok ilginçtir. Söz konusu şahıslarayayılan söylentilere göre Sancak'ınTürkiye'yebağlanmasının gündeme geldiği hususunda bilgi almak istediklerini ileri sürmüşlerdir. Neticede böyle bir ihtimale karşıKeseb'in Lazkiye'ye bağlanmalarınınmümkün olup olamayacağını öğrenmek istedikleri bahanesiyle Delattre ile esasen bu konuyu görüşmüşlerdir. O tarihlerde Sancak Delegatesinin de belirttiği gibi hiç bir surette Türkiye'ye iltihak konusu gündemde değildi.

Rapora göre Ermeni temsilciler, Kumandan Delattre'dan bu konudaki görüşlerini sormuşlardır. Kumandan Delattre bunu ancak üstlerine talep olduğu zaman bildirebileceğini söyleyerek mukabelede bulunmuştur. Buna mukabil Ermeni heyetini iyi ağırlamış olmalı ki Stephan Miguitchian, bu karşılamadan cesaret alarak Keseb Ermenilerini ayrılma hususunda cesaretlendireceklerini belirtmiştir. Görüşmede bir Türk köyü olan Mürselek sakinlerinin Sancak'ın Türkiye'ye iltihakı

durumunda Lazkiye'ye bağlanma isteğinde bulduklarının da gündeme gelmesi ilginçtir ve doğruluğutartışmalı bir konu olarak kayıtlara geçmiştir (Aynı belge).

Ermenilerin niyetlerine karşı Fransız manda yönetiminebağlı istihbarat birimlerinin temkinli olduklarıgörülmektedir. Bölgedeki ajanlar vasıtasıyla bilgilendirilen İskenderun Otonom Sancağından sorumlu Yüksek Komiserlik Delegesi'nin ifadeleri Fransa'nın bu meseleyeyaklaşımının ortaya koyulmasıbakımındanönemlidir. Delege, "Birilerinin böylesine bir niyet içerisinde bulunmasını pek tavsiye etmem. Mevcut idari durumlar böylesine bir değişikliği ve genişlemeyi ciddi anlamda ekonomik politik düzeni bozmayacaksa müsamahakâr bakılabilir"(Aynı karton, belge no: 25.207)ifadeleriyle,başlangıçta Fransız manda idaresinin Ermenilerin ayrılma isteklerine olumlu yaklaşmadığını ortaya koymuştur.

İlk talebin olumsuz karşılanması üzerine Keseb Belediye Başkanı Stephan Miguiditchian ve eşraftan BoghosÇürükyan bölgenin Fransız Mandası İstihbarat Şefi Kumandan Delattre'e Lazkiye'ye bağlanma meselesini görüşmek üzere başvurmuşlardır (Aynı karton, belge no: 1643).Görüşme talebi olumlu karşılanmış, Belediye Başkanı halkın kesin olarak Lazkiye'ye bağlanma talebini yinelemiştir. Ancak bu sefer Antakya'nın ileriki bir dönemde Türkiye'ye bağlanma ihtimalinden bahsederek farklı bir argüman ileri sürmüştür. 1932 yılının sonuna doğru gerçekleşen bu görüşmede Ermeni-Fransız diyalogunda iltihaktan bahsedilmesi anlamlıdır. Anlaşıldığı kadarıyla en azından Keseb Ermenileri olanca Fransız gücüne rağmen Fransızların bölgede kalıcı olacaklarına ve kendilerinin korunacaklarına inanmamışlardır. Netice itibarıyla net bir şekilde Antakya'daki otoriteye bağlı olarak değil, Nusayrilerle birlikte yaşamak istediklerini belirtmişlerdir (Aynı belge). Bu isteklerinde ekonomik çıkarların etkisi büyüktür.

Ekonominin yanı sıra ileriye dönük politik hesapların da yapıldığı ihtimal dâhilindedir. 1930'larda Suriye'de milliyetçilerin partisi olan Vatani Partisi'ne Nusayrilerin önemli ölçüde katıldıkları bir gerçektir. Ermenilerin bu partinin Suriye'de Fransız manda idaresinin kalkmasından sonra iktidarı ele alacaklarını gördüklerini belirtmek mümkündür. Binaenaleyh, Nusayrilerin Suriye içerisinde etkin olacakları kaçınılmaz hale gelecekti. Neticede ortaya çıkansosyo psikolojik ortam, Ermenilere ekonomik, politik ve sosyal çıkarlar tevil edilmesine imkan doğuracaktı.

Ermenilerin dayandığı diğer bir nokta ise bölgede yaşayan Türk ailelerin de çıkarları için Lazkiye'ye bağlanma niyetinde olduklarını belirtmeleridir. Böylece uzun zaman süren karışıklıktan sonra kendi düzenini tesis etmiş Fransız mandasına kendilerinin ayrılıkçı olmadıklarını göstermiş oluyorlardı. Sırf bir etnik unsurun siyasi talebi üzerine değil, ekonomik sebeplerden ötürü ayrılma istediklerini temellendirmişlerdi. Nitekim Belediye başkanı, eğer Sancak'tan ayrılmalarının Fransız çıkarlarına zarar verme ihtimalleri varsa, bundan vaz geçebileceklerini söylemeyi de ihmal etmemesi manidardır. Bu durum, Sancak'ta Keseb'e bağlanma talebi etrafında gelişen Ermeni-Fransız ilişkilerinin boyutunu göstermesi bakımından çarpıcı bir örnek olarak kabul edilebilir (Aynı belge).

Fransız İstihbarat Şefi Delattre ile yapılan görüşmede Ermeni ileri gelenleri Lazkiye'ye bağlanma talebine neden olan kaygılarını dile getirmişlerdir. Buna göre:

- 1- Av ve otlatma alanlarımız Alevilerin yaşadığı yerlerde bulunmaktadır. Sıklıkla Lazkiye taraflarına geçme zorunluluğu bulunmaktadır.
- 2- Keseb'te halk ekonomik sıkıntılar çekmektedir. Okullarda 500-600 öğrenci bulunmaktadır. Sancak'a bağlı olduğu için maddi destek alamamaktadır. Bu da ailelere mali külfet getirmektedir.
- 3- Her yıl Sancak tütün rejisine büyük cezalar ödemektedir. Örneğin 1931 senesinde 600 Suriye Lirası tutarında bir ceza ödenmiştir. Bu sorun teşkil etmektedir.
- 4- Ekim ve dikim işlerinde sıkı takibe uğramaktadırlar. Bir kiraz ağacının sökülmesinde bile jandarma tutanak tutup ceza talebinde bulunmaktadır.
- 5- Manda idaresine bağlı Ziraat Bankası, halka dağıtılmak için ayrılan kredinin sadece bir kısmını vermektedir. Geri kalanı almak için Antakya'ya gitme zorunluluğu vardır.
- 6- Ziraat Bankası Ermenilere vermesi gereken kredinin az bir kısmını serbest bırakmaktadır. Bunun sonucunda kredi talebinde bulunan herkes defalarca Antakya'ya gitmek zorunda kalmaktadır. Binaenaleyh bu durum halka önemli bir mâlikülfet getirmektedir.
- 7- Tohum ekme zamanında Ermenilere diğer nahiye sakinlerine kıyasla çok az bir destek sağlanmaktadır. Bu husus rahatsızlık meydana getirmektedir.
- 8- Türk idaresi zamanında Ermeniler satış ve kiralamalardan elde ettikleri kazançları Ziraat Bankası'nayattırmışlardı. Bu gelirlerin iade talepleri hâlâ olumlu olarak sonuçlanmamıştır.
- 9- NüfusKayıt Komisyonu daha önce vergiden muaf tutulan tüm taşınmazmalları kayıttan almıştır. Söz konusu kayıtlar ek vergi almak için yapılmıştır. Neredeyse tüm Kesebhalkı bundan etkilenmişlerdir. Çoğu kimse 165 Suriye kuruşunun ödenmesi çağrısına ekonomik sorunlardan dolayı katılmadılar.
- 10- Bir dul kadın evinin önündeki kayayı parçalamak için Jandarmadan dinamit patlatma hakkını almıştı. Bu hakkını kullanır kullanmaz aynı jandarma tarafından suçlanarak mahkemeye sevk edildi. Antakya Mahkemesi ilgili şahsı 157,5 Suriye-Lübnan Lirası ceza ödemeyi mahkûm etti. Benzer vakalarda başka yerlerde bu ceza 4 veya 5 Suriye-Lübnan Lirası olarak ödenmektedir.
- 11- Keseb Yetimhanesinden bir kız Müslüman bir şoför tarafından kaçırıldı. Suçlu ve destekçileri hâlâ serbest dolaşmaktadırlar (Aynı belge).

Ermenilerin ellerinde bazı imkânların bulunduğu anlaşılmaktadır. Manda yönetiminde daha serbest hareket edeceklerini düşündükleri ortadadır. Yine kendi ifadelerinin ortaya koyduğu sonuçlara göre Sancak Otonom İdaresi'nde ayrımcılığa uğramaktadırlar. Çektikleri sıkıntının kaynağını da yerel idari tasarruflara bağlamaktadırlar. Lazkiye'ye bağlanarak esasında Manda yönetiminden kopmuş olmuyorlardı. Yerel idarenin Manda yönetiminden ne kadar

bağımsız karar verebildiği tartışmalı olsa da 1932'ye gelince, işgal dönemindeki gibi sert bir Manda'nın olmadığı müşahade etmek mümkündür. Yerel halk idarecilerinin daha serbest davranabildikleri belirtilebilir. Anlaşıldığı kadarıyla Ermeniler kendilerine daha fazla imkanlar geçilmesini arzulamaktadırlar.

Ermenilerin ekonomik ve siyasi kaygıları Fransız istihbarat subayı Gandouly tarafından rapor edilmiştir. Raporun çelişkili olduğu görülmektedir. Ermenilerin Lazkiye'ye bağlanmalarının sorun teşkil edeceğinden bahseden Gandouly, aynı zamanda Ermenilerin tedirginliklerini ve ayrılma taleplerini de haklı görmektedir. Neticede bu kişisel bir analizdir. Devletlerin politikasında yereldeki ajanların raporlarının ne kadar etkili olduğu tartışmalı bir konudur. Ancak gerçek olan Gandouly'nin Kesep'den kopulmasını önerisinin dinlenmediği ve sonuçta Kesep'in Nusayrîlerin yoğun olarak yaşadığı Lazkiye'ye bağlanmasıdır. Bu durum Manda idaresinin Nusayrîlere dayanarak bölgede etkin olmak istediğinin bir göstergesi olarak da görülebilir. Zira ekonomik olarak olmasa da siyasi olarak Nusayrîler Milliyetçi Arapların önemli bir kesimini oluşturmaktaydılar. Fransa'nın bu grubu bölgedeki Türklere karşı bir denge unsuru oluşturmak için kullanma çabası görülmektedir.

Sonuçta Ermenilerin isteği kabul edilmiştir. Nusayrîlerin Kesep'in bağlanmasına sevindiklerini müşahade etmekteyiz. Ancak Lazkiye ile birleşme kararına Ermeniler arasında karşı çıkanlar da olmuştur. Suriye Parlamentosu'ndaki Ermeni kökenli Milletvekili Derkaloustian'ın bu konudaki beyanatı aşağıda şöyledir:

1- Suriye halkının birlik beraberliğe çok büyük önem verdiği şu günlerde Suriye içindeki toprak parçalanmaları Ermeni toplumuna yönelik kızgınlık meydana getirecek ve bu da bütünlüğe zarar verecektir. Resmi makamlar nezdinde de bunun olumsuz yansıması olacaktır.

2- Kesep'in İskenderun Sancak'ından ayrılmasından sonra orada kalan Ermeniler zor durumda kalabilirler. Yerel idareciler bunu bir hınc vesilesi olarak görebilirler.

3- Ayrılma durumunda Sancak'taki Hristiyan nüfusun varlığı azalacak ve Müslümanlar karşısında dengesizlik meydana getirecektir. Diğer yandan idari alanda zorluklara sebebiyet verecek olan Kesep'in ayrılması gözden geçirilmelidir (Gandouly'nin raporu, aynı belge).

Milletvekili bu talebin reddini istemekte ve muhtemel sonuçlara dikkat çekmektedir. Özellikle Sünni Arapların ve Türklerin Ermenilere yönelik iyi duygular beslemeyeceğine vurgu yapmaktadır. Neticede uzun yıllar gösterilen uğraş sonunda kurulan Suriye'deki manda düzeninin bozulması riskine de dikkat çektiği görülmektedir.

İtirazlara rağmen bu talep 1932 senesinde Fransız Manda İdaresi tarafından kabul edilmiştir. Böylece 4.000 Ermeni'nin yaşadığı Kesep Lazkiye'ye bağlanmıştır. Sancak genelindeki Ermeni nüfusu da azalmış ve sosyo ekonomik varlıklarında da ciddi düşüş olmuştur. Ayrılma gerçekleşmeden önceki nüfus verilerine göre

İskenderun Sancağında 18.916 Gregoryan Ermeni, 1.892 de Protestan Ermeni bulunmaktaydı. (Bazantay, 1935: 26-29). Keseb Ermenilerinin Lazkiye'ye bağlanmasıyla Sancak nüfusundayaklaşık % 20'lik bir azalma meydana getirmiştir. Nitekim 1938'deki seçimlerde Cemiyet-i Akvam tarafından organize edilen seçimler nüfusbazalınarak yapılmış ve Sancak Meclisi buna göre şekillendirilmiştir. Türklerin Sancak genelindekisosyo ekonomik olarak ezici üstünlükleri iyice perçinlenmiştir. EğerKeseb Ermenileri İskenderun Sancağında kalsalardı, Cemiyet-i Akvamca belirlenen milletvekili sayısına göre Türk kökenlilerin Sancak Meclisi'nde çoğunluğu sağlamaları zor olabilirdi. Elbette bunun 6 sene öncedenhesaplanarak ileride Sancak'ın Türkiye'ye bağlanmasına zemin hazırlamak için yapıldığını belirtmekgüçtür.

Otuzlu yılların ilk diliminde Sancak'ın Türkiye'ye bağlanması fikri tekrar alevlendi. Tabiatıyla özellikle Ermeniler arasında kaygılanmalar meydana geldi. Öyleki bu kaygılar Türkiye düşmanlığının yayılması için kullanıldı. Türklerin burayı alacakları ve katliamlar yapacakları şeklindeki söylentiler Türk-Ermeni topluları arasında gerginliklere sebep oldu. Sancak meselesi 2 yıl aradan sonra 1934'de Ayntab Valisi Akif İyidoğan'ın Sancak'ı ziyaret etmesiyle yeniden gündeme geldi. Artık resmi hüviyeti olanlar da iltihaktan bahsetmeye başlamışlardır. Nitekim bu ziyaretten 2 yıl sonra 1936 senesinde İskenderun Sancağı'nın bağımsızlığı Cemiyet-i Akvam'a taşınmış ve 3 yıl sürecek olan bir müzakere sonunda Keseb hariç tüm Antakya, Türkiye'ye iltihak etmiştir.

Sonuç

Antakya'nın stratejik noktalarından biri olan Keseb nâhiyesi Türk nüfusunun hâkim olduğu bir yerdi. Daha sonraları az da olsa Ermeniler burayayerleştirilmiştir. Ancak ilk yerleştirmelerdekisayısal varlıkları sembolik düzeyde idi. Tanzimat ile başlayanBatılılaşma süreci bölgedeki Misyonerlik faaliyetlerinin kurumsal bir biçimde artmasına sebebiyet vermiş ve Keseb'te Hristiyan varlığıgüçlenmiştir. Hristiyan nüfus artmaya başlamıştır. Öyle ki Amerikan, İngiliz ve Fransızokulları açılmış, Ermenilerin Batıtarzındayetişmelerisağlanmıştır. Bunun sebebi Emperyalistlerin,bölgede emellerine hizmet edecek yerelde bir güce sahip olma istekleriydi. Keseb bu noktada Emperyalist devletlerin uygulama alanı olmuştur.

Birinci Dünya Harbi sonunda bölgedeışgalgerçekleşince Ermeniler de gerek işgal ordusunda askeri kuvvet ve gerekse manda idaresi döneminde jandarma olarak kullanılmıştır. Akabinde Güneydoğu Anadolu'yu da işgal eden Fransa, bölgedetutunamayıp 1921 Ankara Anlaşması mucibince çekilince beraberinde önemli bir Ermeni nüfusugetirmiş ve o tarihlerde hâlâ elinde tuttuğu Sancak'a yerleştirmiştir. Bu yerleştirmedenKeseb de nasibini almış ve Keseb'deki Ermeni nüfusyeni yerleşimciler sayesinde artmıştır. Fransa, TBMM ile yaptığı Ankara Anlaşması'ndan sonra Suriye'de Fransız Manda idaresini kurmuş ve Keseb, İskenderun Otonom Sancağı'na bağlı bir yerleşim birimi olarak kabul edilmiştir. Bu yapıKesebErmenilerinin Lazkiye'ye bağlanma isteklerine kadar devam etmiştir.

Keseb Ermeni toplumu ileri gelenleri Nisan 1932'de sosyo ekonomik

gerekçeler öne sürerek İskenderun Otonom Sancağı'ndan ayrılıp Nusayrîlerin yoğun olarak yaşadıkları Lazkiye'ye bağlanma talebinde bulunmuşlardır. Onlara göre Ermeni toplumu Sancak'ta ayrımcılığa tabi tutulmakta ve idari tasarruflardan dolayı ekonomik olarak zarar görmekte idiler. Bunun giderilmesi için Fransız idaresiyle olan iyi ilişkilerinin de etkisiyle müracaat bulunmuşlardır. Neticede Fransız Manda İdaresi Manda Şartnamesi'nin 22. maddesine aykırı olarak Keseb'i Sancak'tan ayırmıştır. Şartname'ye göre mandater devlet idare ettiği topraklarda bütünlüğe azami dikkat edecek ve toprak bütünlüğünü koruyacaktı. Fransa'nın bu maddeye uymadığı net bir biçimde görülmektedir. Neden bu şekilde bir strateji takip ettiğinin incelenmemesi, buna tepki gösterilmemesi izaha muhtaç bir konudur. O tarihlerde Türkiye ile Fransa'nın Hava Kuvvetleri'nin oluşturulmasında işbirliği içerisinde olduğu bilinmektedir. Türkiye'nin Sancak'ın toprak bütünlüğünü korumasına yönelik bir tepkisi eldeki verilere göre görünmemektedir. Fransa ile olan ilişkilerin zedelenmemesine önem vermesi neticesinde bu duruma sessiz kaldığı düşünülebilir.

Neticede Keseb ileri gelenlerinin Lazkiye'ye bağlanma talebi olumlu karşılanmış ve yarım asr öncesine kadar az sayıda Hristiyan'ın olduğu Türk yurdu Sancak'tan koparılıp Lazkiye'ye bağlanmıştır.

Keseb Ermeni toplumunun Türkiye ile bağlarını koparmadığını müşahade etmekteyiz. Arap Baharının Suriye'ye sıçradığı 2011 yılından itibaren meydana gelen olaylardan Ermeniler de etkilenmişlerdir. Çatışmalardan kaçan Ermeniler Türkiye'ye sığınmışlardır. Lübnan'a gitme imkânları varken Ermeni göçmenlerin Hatay sınırındaki Vakıflı Köyüne gelmeleri anlamlıdır ve tarihin bir sonucudur. Konjonktürel de olsa Keseb'ten ayrılan Ermenilerin yaşadıkları zor devirlerde yeniden Türkiye'ye sığınacak liman olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Bunda Hatay'daki hoşgörü ortamının da etkisi olduğunu belirtmek gerekir.

Kaynakça

Bazantay, P. (1935). *Les Etats du Levant Sous le Mandat Français, La Pénétration de l'Enseignement dans le Sandjak d'Alexandrette*, thèse de doctorat de l'Université de Paris. Beyrouth: Imprimerie catholique.

Demir, Y. (2007). "Fransa'nın Sancak ve Civarında Ermenilere Yönelik Yerleştirme Faaliyetleri". *Genelkurmay Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, sayı 13. Yıl 15, s. 243-257.

Demir, Y. (2012). "Hatay'da Misyon ve Misyonerlik Faaliyetleri", *Akademik Bakış Dergisi*, sayı: 32, s. 1-19.

Demirkent, İ. "Haçlılar", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 14, s. 533.

Dominique, J. (1986). *Les Missionnaires Franciscaines et la Cilicie : Regard d'un Franciscain de Terre Sainte, 1884-1922*. Lyon: thèse de 3ème cycle, université Jean Moulin.

Gündüz, A. (2009).XVI. Yüzyılda Antakya Kazası (1550-1584).Antakya: Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları.

Poujulat G. (1831). « Lettre 171 ». Paris: *Correspondanced'Orient*, t. 7, s. 2-6.

Sahillioğlu H. « Antakya ».TDV *Ansiklopedisi*, c. 3.

Umar, Ö. O. (2004).*Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Arşiv Belgeleri

A.D.N.,AmbassadeConstantinople, carton 85, doc. n° 28.

A.D.N.,AmbassadeConstantinople, carton 873, doc. n° piece A- G

A.D.N.,AmbassadeConstantinople, carton 873, doc. n° 20.

A.D.N.,AmbassadeConstantinople, carton 873, doc. n° 49

A.D.N.,AmbassadeConstantinople, carton 873, doc. n° 101

A.D.N.,AmbassadeConstantinople, carton 873 doc. n° 8882/10

A.D.N.,Beyrouth, carton n° 1065, doc n° 24196 (lettre de la communautéarménienne.)

A.D.N.,Beyrouth, carton n° 1065, doc n° 25.207, 3 déc. 1932.

A.D.N.,Beyrouth, carton n°1065, doc n°, doc. n° : 1643 :15 .S.S.

Ekler

